

פרק רביעי: لأن ממשיכים בוגרי החמ"ד? – יישובות, מכינות וצבא

1. סקירה כללית של האופציות השונות

התלמידים הבנים בכיתות י"ב בחמ"ד עומדים לפני החלטתה היכן להמשיך בסיום התיכון: הם יכולים להמשיך ישירות לגיס צבאי או נגד להמשיך ללימודים במכינות קדם צבאיות או בשבותה. גם המכינות והישיבות מצויות מסלולים שונים: רוב בוגרי החינוך הדתי המשיכים לישיבה עוזים זאת במסלול ישיבות ההסדר, מסלול של חמיש שנים שבמהלכו מתגיסים התלמידים לגיס צבאי של שנה וארבעה חודשים. אחוז לא מבוטל מהתלמידים שמתחללים לימודים בשכינה הסדר מתגיס לבסוף לשירות צבאי מלא. אופציה ישיבתית אחרת הינה מסלול הישיבה gabuba בו רוב התלמידים לומדים מספר רב יותר של שנים ומתגיסים לתקופה קצרה, אך חלק מתגיסים גם כן לשירות קרבו מלא. גם המכינות איןן עשוות מקשה את: רוב בוגרי החמ"ד ממשיכים למכינה עוזים זאת במסגרות של מכינות קדם צבאיות חורניות, אך יננו גם האחוז לא מבוטל המשיך במכינות כלליות שאיןן בגון דתי ויש בהן גם תלמידים (ותלמידות) בוגרי החינוך הממלכתי.

הניסיונו לבדוק את ההפנות המוסדות אליהם ממשיכים בוגרי החינוך הדתי לאחר כיתה י"ב מעלה בעיה: ישנו מוסדות שלא מנהלים רישומים מסוורים בדבר בוגרי החינוך הדתי המגיעים אליהם (ישיבות ההסדר וישיבות גבואה) או שאינם מפרטים את הנתונים הללו (הצבא). ישנו נתוני שחם"ד מרכז מהמוסדות החינוכיים, אך לדעת שמואל ברוקש, שכיהן עד לאחרונה כמפקח הארץ על החינוך העל יסודי בחמ"ד, הנתונים הללו ורקום מלאוות מדויקים, והם בדרך כלל מעצימים את כמות התלמידים שימושה לישיבות או למכינות תורניות.²⁸ לפיכך, הנתונים השווים המפוזרים בעניין אינם עקבים וקשה להבין מהי התמונה האמיתית. אף על פי כן, נסה לעשות מעט סדר בנתונים. כמו כן, אחוז התלמידים ממשיכים במוסדות אלו השתנה במהלך השנים ולכון לא נבחן רק נתונים של שנה ספציפית אלא נסה להציג על המגוון המרכזיות בתחום במהלך העשור האחרון.

2. ההפלגות הבוגרים בין המוסדות השווים

נתונים שנוהגים לצלט בעניין הם נתוני שחציג בשנת תש"ס יעקב הדני, ראש מינהל החמ"ד לשעבר. הדני הציג נתונים משנת תשנ"ח (ambil'i לציין על סמך מה מבוססים הנתונים) ו לדבריו מתוך 6,170 הבנים בוגרי החמ"ד בשנת תשנ"ח 20.5% (1220 תלמידים) בוגרי כיתות י"ב

²⁸ על בסיס ראיון עם שמואל ברוקש עבור מחקר זה מיום כ"א סיון תשע"ב.

המשיכו לשיבות הסדר וישיבות גבוהות (מתוכם 12.5% בישיבות הסדר ו- 8% בישיבות גבוהות), 10.4% המשיכו למכינות קדם צבאיות (650 תלמידים) ו- 68% התגייסו לשירות צבאי.²⁹ מנגד, במחקר שערכו ד"ר אברהם לסלוי ופרופ' ישראלי ריצ' על תלמידי כיתות י"ב בשנת תשנ"ט הם שאלו בין השאר את התלמידים על התכנון שלהם לאחר כיתה י"ב. לפי תשובות התלמידים 31.3% תכננו להמשיך לישיבות (מתוכם 20.2% בישיבות הסדר ו- 11.1% בישיבות גבוהות), 19.4% תכננו להמשיך למכינות ו- 49.2% תכננו להמשיך לשירות צבאי מיד לאחר כיתה י"ב.³⁰

הפרטים העצומים בין שני המחקרים לא נראים הגיוניים. קשה להאמין שכמויות התלמידים בישיבות הסדר ובמכינות הocopפה בתחום אחת בלבד, ונראה שהഫערים מלמדים על חוסר הדיקוק הרוב שבאיסוף הנתונים בתחום. ניתן גם לציין שלסלוי וריצ' ערכו מחקר במהלך כיתה י"ב ויכול להיות שהחלק מהתלמידים שינוי את דעתם לאחר המחקר, אך קשה ליחס לכך פערים כה משמעותיים.

שמואל ברוקש, שכיהן עד לאחרונה כמפקח הארץ על החינוך העל יסודי בחמ"ד, טען כי לאור הנתונים שהוא מכיר ניתן לשער כי ביום, בשנת תשע"ב, מתוך כ-7000 בנים המסיימים את כיתה י"ב כ-30% ממשיכים לישיבות הסדר וישיבות גבוהות (כ-2000 תלמידים) כ-15% (כ-1000 תלמידים) ממשיכים למכינות קדם צבאיות, וכ-55% (כ-4000 תלמידים) ממשיכים לגיוס צבאי מיד לאחר כיתה י"ב.³¹

נתונים קרובים אך שונים במעט נותרו איתן עוזרי, מנכ"ל איגוד ישיבות ההסדר. לדבריו, אין לו נתונים מסודרים בתחום על תלמידי ישיבות ההסדר, אך ההשערה שלו היא שמתוך כ-7000 בנים המסיימים את כיתה י"ב בישיבות הסדר לומדים כ-1700 תלמידים ובישיבות גבוהות עוד כ-800 תלמידים, במכינות 1000 תלמידים, והיתר (כ-50%) מתגיים ישירות לצבא.

נתונים מסודרים בתחום המכינות מוסר יהנן בן יעקב, הממונה על תחומי המכינות הקדם-צבאיות במשרד החינוך. לדברי בן יעקב כמהות תלמידי שנה א' במכינות התורניות בשנת תשע"ב עמדה על 1009 תלמידים (רובם כולם כובנים בוגרי החמ"ד), נתונים שתואמים את דברי ברוקש וועזרי.

אם כן, על אף שאין נתונים מדויקים לגמר ניתן לשער כי ביום מתוך 7000 בנים המסיימים את הלימודים התיכוניים בחמ"ד כבין 2000 ל- 2500 ממשיכים למוסדות יישיבתיים, עוד כ-1000 ממשיכים במכינות קדם צבאיות, והיתר כבין 3500 ל- 4000 (כ-50%) מתגיסים מיד לאחר כיתה י"ב.

על פי הממחקר שערכו לסלוי וריצ' בתשנ"ט שהוצע לעיל ניתן לראות פערים משמעותיים בין המוסדות העל-יסודיים השונים, כפי שמצווג בלוח הבא:

²⁹ יעקב הדני, 'מייעודים מנוגדים ליעוד משותף על חשבות הכהנה לצה"ל בחינוך הדתי', *מים מדלו' 11* (תש"ס), עמ' 66-61.

³⁰ לסלוי וריצ', סקר תלמידי כיתות י"ב בחינוך הממלכתי דתי, עמ' 80.

³¹ על בסיס ראיון עם שמואל ברוקש עבור מחקר זה מיום כ"א סיוון תשע"ב.

לוח מס' 13: התפלגות של תלמידי כיתות י"ב בחינוך הממלכתי-דתי בשנת תשנ"ט לפי תכניות עתיד לאחר סיום כיתה י"ב ולפי סוג בית הספר בו הם לומדים (באחוזים)

שירות צבאי	שירות קדם צבאי	ישיבה (הסדר/שילוב/גבוהה)	בוגרי ישיבות תיכוניות
24.7	25.1	50.2	בוגרי תיכון עיוניים
62.8	23.7	13.5	בוגרי מקיפים
90.3	3.4	6.3	*

* עובד על פי אברהם לסלוי וישראל רין, "סקר תלמידי כיתה י"ב בחינוך הממלכתי-דתי", בית הספר לחינוך אוניברסיטאי בר-אילן, שבט תשס"א, עמ' 80.

הلوح מראה כי בעוד שבקיפים רוב מוחלט של התלמידים לא ממשיך במסגרות תורניות אלא מתגייס לצבא מיידית, בישיבות התיכוניות המגמה הפוכה וрок כרבע מהבוגרים מתגייסים לצבא מיידית, כאשר התיכוניות העיוניים מצויים בתווך.

3. **כיווני התפתחות בעשור האחרון**

בעשור האחרון היו מספר מגמות של התפתחות בתחום המכינות והישיבות וננסה לגעת בהם בקצרה.

על אף שאין לנו נתונים מדויקים על כמות התלמידים בישיבות בעבר, נראה שב尤שור האחרון חל גידול בכמות התלמידים, אך גידול משמעותי יותר התרחש בקרב המכינות. המכינה הקדם צבאית הראשונה כמה בשנת תש"מ' ח' בישוב עלי. בשנת תשס"א למדו במclinות הקדם צבאיות התורניות 812 תלמידים (שנה א' ו-ב' בלבד), בשנת תשס"ז למדו במclinות 1169 תלמידים (מתוכם 754 בשנה א' ו-415 בשנה ב') ואילו בשנת תשע"ב כמות התלמידים עמדה כבר על 1439 (מתוכם 1009 בשנה א' ו-430 בשנה ב').

נתון נוסף בהקשר זה שיש לו חשיבות עבור החמ"ד הוא הצמיחה הגדולה בעשור האחרון של המכינות קדם צבאיות הכלליות. אלו מכינות מעורבות (בנים ובנות) שאינן מיועדות לבני החיבור הדתי בלבד ורוב התלמידים בהן הינם בוגרי החינוך הממלכתי. המכינה הכללית הריאוניה היא מכינת "נחשון" שῆקמה בישוב נילי בשנת תשנ"ח ומאו הקמתה חל מידי שנה גידול עצום בכמות המכינות ובמספר התלמידים בהם: בשנת תשס"א עמדה כמות התלמידים במכינות הכלליות על 206 תלמידים (רוכם המוחלט תלמידי שנה א'), בשנת תשס"ז למדו בהן כבר 478 תלמידים (445 בשנה א' ו-33 בשנה ב') ובשנת תשע"ב עמדה כמות התלמידים על 1172 תלמידים (1102 בשנה א' ו-70 בשנה ב').³²

לדברי יהנן בן יעקב, הממונה על תחום המכינות הקדם צבאיות במשרד החינוך, המכינות הכלליות לא מחזיקות נתונים מסוורים על כמות בוגרי החמ"ד שמנגעה אליהם, אך מהיכרתו האישית עם המכינות הוא משער שכ- 25% מתלמידי המכינות הללו הינם בוגרי החמ"ד, מה שאומר שמדי שנה כ-300-250 תלמידים ותלמידות בוגרות החמ"ד ממשיכים ללימודים במכינות כלליות.

³² הנתונים נמסרו על ידי יהנן בן יעקב, הממונה על תחום המכינות הקדם-צבאיות במשרד החינוך.

כיוון התפתחות חשוב נוספת לתלמידי המקיפים. לוח מס' 13 הראה שבשנת תשנ"ט אחו צ מזער מהתלמידים הללו המשיכו את דרכם במוסדות יישתיים או במכינות, ומעלה 90% המשיכו שירות לצבא. בעשור האחרון חלו שינויים רבים בתחום זה, הרבה בשל הפעולות הענפה של ארגון "מעגלים" הפועל במקרים הדתיים. כך למשל מופיע בסקירה כללית של המכינות הקדם צבאיות לשנת תשע"א: "בשנים האחרונות בולטות יוזמה להקמת מכינות קד"צ תורניות, עברו אוכלוסיות תלמידים מיישובי הפריפריה, בוגרי בת-ספר "מקיפים" שלא נקלטו עד כה בהיקפים משמעותיים במכינות הותיקות".³³ מכינות תורניות כאלה הן למשל מכינות קריית מלאכי, כרמי חיל, ו"תמייר" (ऋוץ). גם בקרב המכינות הכלליות הבינו את הצרכים הייחודיים של בוגרי המקיפים: בתשס"ט כמה מכינה כללית ראשונה המיועדת לבוגרי מקיפים, מכינה "גלא" בעכו, ומואז קמו כבר עוד שתי מכינות כלליות כאלה.

גם ישיבות ההסדר לא שקטו על שמייהן בתחום זה וכיום קיימות כבר מספר ישיבות המיעודות לבוגרי מקיפים, כדוגמת ישיבת "נתיב טפחות" בישוב טפחות וישיבת "לב לדעת" בשדרות. לדברי שמואל ברוקש שכיהן עד לאחרונה כמפקח הארצי על החינוך העל יסודי בחמ"ד, توفעה זו, יחד עם התוצאות המගמות הטורניות בתיכוןים המקיפים, הביאה לעלייה משמעותית בכמות התלמידים בישיבות ההסדר בשנים האחרונות.

4. סיכום ודיון

פרק זה סקרנו בקצרה את האופציונות השונות העומדות בפני בוגר כייתה י"ב בחמ"ד והראנו מהן המוגמות כיום בקרב בוגרי החמ"ד. כפי שראינו, ישנם הבדלים גדולים בין המוסדות השונים בחמ"ד כאשר בעבר בוגרי המקיפים מיעטו לכcta למוסדות המשך תורניים, אך בשנים האחרונות נפתחו מכינות קדם-צבאיות ויישבות הסדר המיועדות לבוגרי מקיפים, ואלה הצלחו להגדיל את אחוז בוגרי המקיפים המשיכים במוסדות תורניים. מוגמה נוספת עליה הצבענו היא גידול משמעותי בעשור האחרון המכינות הקדם-צבאיות ובתלמידיהם, בעיקר במכינות הקדם-צבאיות הכלליות בהם כרבע מתלמידים הינם בוגרי החמ"ד.

³³ מכינות קדם-צבאיות, סקירה כללית – תשע"א, מדינת ישראל משרד החינוך, מינהל כ"א בהוראה, תיאום ובקרה, ב' אדר תשע"א.